

Д. Сина Тропановъ

*Сима Тројановић — Ватра у обичајима и животу  
српског народа*

Уредник:  
Павле Деспотовић

[www.talijaizdavastvo.rs](http://www.talijaizdavastvo.rs)

Сима Тројановић

БАТРА

У ОБИЧАЈИМА И ЖИВОТУ СРПСКОГ НАРОДА

Талија издаваштво

Ниш, 2021



*Сима Тројановић*

# ВАТРА

У ОБИЧАЈИМА И ЖИВОТУ СРПСКОГ НАРОДА



*Господину*  
*Лубору Нидерлу*  
*посвећује овај рад*  
*писац*





## Предговор

За генезу овог рада треба истаћи неколико момената. На честим путовањима, прво у екскурзијама, доцније за 20 година послом ради куповине ствари за Етнографски музеј, обишао сам велики део наше постојбине, и то највише по забаченим крајевима, где је тада примитивни живот пулсирао свом снагом. За 4 године бавећи се у Скопљу као професор на универзитету најрадија ми је дружба била с простим светом, да од њих чујем ово и оно што ми је с етнолошке стране било потребно. Кад дознам да је нешто од еминентне вредности, првом приликом пошао бих тамо и код мештана проверио и проширио своје знање о томе. Често сам имао прилике да из Чачка и Лознице, где сам дуго био са службом, посећујем сеоске саборе, сајмове, манастирске и црквене славе, па тако и уз празнике код пријатеља по селима грабио сам прилику да уживам непосредну драж посматрања и бележења целокупног њихова живота, рада и мишљења. И као председнику бирачких одбора, па као надзорнику на негдашњим испитима у основним школама, па и као изасланику на матури увек ми се прилика указивала да дознам где шта за мене има, па по свршеном послу тамо да пођем. Од почетка тога рада па до данас протекло је пуних 40 година. Сви већи моји радови као и овај зачети су давно и давно, јер од 10 година наовамо ретко

ми што крупно ново падне под руку, него само придодам коју ситницу, коју успут нађем. Мој се начин испитивања нашег народа, колико мушких толико и женских, особито старих бака, састојао у томе, да им никада не прилазим сугестивним питањима, него да ми околишним путем сам свет прича. За чувеним врачарама и траварама нарочито сам трагао и велику вештину улагао да им „знање“ испипољим. Пошто су оне врло неповерљиве много сам муке имао, а често и врло далеко због њих путовао. Кад год сам имао да испитујем прост свет, обраћао сам се већином неписменима, и никад не водећи уза се интеллигентног човека, обично никога, који би ми упадицама само сметао. Али, пошто је немогућно све докучити у једној посети, то сам залазио у више околних села и пошто су обичаји на том малом растојању с малом разликом, то је до проверавања релативно лако било доћи. И при свем томе много је пута било неизбежно да се добрим мештанима писмом обратим за кратку допуну. Ако ми није хтео упитани одговорити или сам се уверио да је за тај посао туп, ја бих се лично опет на старо место кренуо и по спремљеном врло опширном плану резултат није смео изостати. Понављам да ми је као музејском чиновнику једино било могућно да до оволико великог материјала дођем. Само је овако и могао Милан Ђ. Милићевић описати обичаје, објавити белешке с пута, биографије знаменитих људи итд. Из канцеларије то не иде, а по упућеним питањима исто тако не. Па и сами Зборници Академије наука у овом правцу храмљу и никад не дају изразиту слику онога што ученом човеку треба за обраду. Има ретких изузетака, где се све на задовољство и тако постигне, али само кад је студија мала. Јер, скупљати но питањима врашка је ствар ограничености и спречавања истраживача да се послужи својом индивидуалношћу и да скрене и тамо где га питања никако

не упућују. Народни је живот тако разноврстан, да се никад не може у неки програм свести. Много шта, што је већ штампано, нисам хтео унети у овај посао, јер нисам могао проверити да се није испитивач и нехотице пребацио, а сумњиво ми изгледало. Одељак о живој ватри писао сам одмах у селу у Дневник, и у том облику називе и износим по месном изговору.

За историју овога рада имам да кажем, да сам све рукописе с белешкама пред светски рат био послао с важнијим музејским стварима у Скопље, где је после при сеоби много пропало, из Македоније са сликама готово све, али сам нешто накнадно ипак напобирчио, а нешто из преосталих нотеса код мене реконструисао. Главни ми је материјал дала Србија и одатле је мало што отишло у неврат.

Што сам овако дуго чекао да овај рад објавим узрок је моја заблуда: — да скупим што више градива, па да се многобројним сличним примерима што више приближим средњој мери, која би статистички изнела проценат рачунске вероватноће. У овом раду прво излажем материјал верно одакле је, затим га растварам у састојке, онда те „елементе“ поређујем са страним паралелама и изводим закључак синтетично.

Главна ме тежња у овом послу руководи да српске обичаје доведем у систем, да их анализујем и у општим потезима поредим са страним.

У овом сам раду уза сваки обичај и ма какву белешку тачно навео село, где сам на ту ствар наишао, а на крају у засебној глави и све сам помагаче набројао. Оно што сам сам непосредно докучио, опазиће се по излагању да је моје, и опет одакле је.

У народним старијим обичајима нигде нема појединачних личних уносака, јер се то душевно народно благо

у дугим вековима уједначило и скристалисало. Кад се каже, што се често чује: сто села сто адета, то не значи да свако село има своје специфичне обичаје или што друго, него да им традиција увелико варира, што је код нас у насељима прави конгломерат, јер је са свих страна свет из подјармљених крајева после првог устанка појурио у слободну Србију. Ти нови досељеници нису сви нагннули у већ заузета села, него су оснивали нова, или су у старим селима подизали одвојене засеоке, џемате, махале и како се све не зову. Нпр. у Шумадији главну масу ипак сачињавају Шумадинци.

Неки су обичаји сад доста скучени, али тако није увек било, па ипак и они заузимају бар читав округ, разуме се и ту с омањим одступањима; неки иду углавном кроз сву земљу; неки залазе код свих етнично сродних Индоевропљана, а неки — никад не кроз него делимично — обухватају готово све народе на свих пет континената. Али сам сретао и такве прилике да се у истој фамилији обичаји не подударају, а то долази отуда, што је млада доведена издалека или баш из истог села, али од досељеника са стране. У шароликој Србији још се свет није уједначио, а од светског рата померање је становништва у јеку и настаће у извесним крајевима права диосмоза.

Из овога рада јасно провирује већа универзалност у обичајима него што би се унапред могло помислити.

Пошто је ватра најузвишенији симбол и душа целокупне људске цивилизације, није чудно што се и с нузгредностима, у обичајима, она промакла кроз цео свет, а због тога њена космополитизма и започех ову расправу.

За историјат овога рада нека послужи и три часописа.<sup>1</sup>

---

1 „Archiv für Ethnographie“ Bd. XIII, Heft I — III. 1900. Český Lid. V Praze; 1896; *L' Anthropologie*, 1901, XII, 205 и Преглед Географске литературе Балканског полуострва, 191, стр. 65.

# I

## УВОД

У овом се раду готово на свакој страни сретамо с култом простог народа, а то је скуп свих церемонија, које он врши да му се жеља испуни. Чим се ко разболи одмах се око њега сви узнемире и почну помишљати шта му је наудило или ко је болест на њега упутио. Народ слуги да су чаролије Богу неугодне, али нека само помогну, па ће се Бог лако умилостивити.

Народна машта рачуна и сујеверје у реалитет, отуда толике заблуде у раду и препреке за здрав смисао у животу, често с тешким последицама, али пошто је то садржина народне душе од памтивека до данас, а много тога и сад има, и код најцивилизованијих нација, вредно је све те еманиције народне душе прикупити и по могућству ући у траг, какве су побуде народ на њих навеле и како им он одолева.

Народ тврдо верује да све мрачне невидљиве силе могу ватром одагнати: утваре, вештице, караконцуле, ђаволе итд. У Црној Гори старијих година лудог су везивали и шибали, приморавајући га мучењем да изговори ђаволска имена, оних нечастивих, који су у њему и свест му одузели. И чим он које име изговори, они га забележе на хартији и спале на ватри што пре, верујући да ће и нечастиви заједно изгорети. Тек после ове тортуре пусте га на молитву, па ако се тада не исцели, веле: нема му лека!

У Срба се најчешће налази да узрок какве болести долази од награисавања, да је на болест нагазио, да га је, ако је млад, неко урекао, да му је чињарица (учинилица, уријекалица) учинила, да му је што уврачано, па рецимо пожути и стално вене у образима итд. Зато се сличним правцем и лечи: да му се чини скину, узрок да се одбије, алосаност да мине... Одмах се у народној мистици тражи да се мађијом овладају зли дуси или да их у бајању одагнају речима, нпр. у Баточини уз кађење и бајање за разгоњење великог страха шаљу болест у Лелеј-гору, у крушевачком округу, другим поводом, кад град хоће да удари, упућује се у Татар-гору: где пас не лаје, где овца не блеји, где во не риче, где петао не кукуриче.<sup>2</sup>

Овако шиљање болести у неврат при бајању да се демон отера, постојао је и у старој Индији где се зло симболским радњама упућивало у бог те пита какве удаљене крајеве.<sup>3</sup>

Симпатетска лечења немају никакве стварне везе с лечењем, чак се некад изван болесника раде, да он о њима ни појма нема и опет се сви добру исходу надају. Споменућу да се код Срба највише користе симпатиским мађијама при рађању, где сличне побуде кореспондирају. Нпр. у крушевачком округу жена која тешко рађа, оде ноћу у њиву, где је ралица заноћила, па је сву развали — да јој се, санћим, тако крста растворе, па да се лакше породи. У овом последњем примеру сутестија је врло моћна, јер невољна жена поуздано се нада успеху и силну снагу повећа у напонима, што многој заиста и помогне

2 Ова мистична топографија нама је извесно пошла преко Турака из Азије, а тако исто могла нам је позно доћи преко источњачких прича. Татар-гора уствари постоји у Азији, али за нас је овде ипак мистична.

3 Oldenberg, *Die Religion des Veda*, 495. — Општи поглед о народном лечењу налази се врло документован у Magnus, *Die Volksmedizin*, 1905, и Novorka, *Die vergleichende Volksmedizin I — II*, 1908, где је и српска литература нашла довољно места.

да се породи, а не да на порођају умре. И за многе болести кад бајалица баје, благо гладећи и додирујући тело уз изговарање тајанствених речи да болест заварчи, опет некад и ту сугестија помогне. Гатањем се жели унапред да се отклони нека природна појава, па и у ту моћ народ верује, а гатањем се сузбијају и злонамерници.

Народ вели свака бољка иде на јазове, на мостове, на брвове, на гувна, на буњишта, на раскршћа, на кокошињце — зато тамо не иду ни људи ни стока у недоба. И дању с раскршћа нико неће бачену ствар ни новац узети, јер је све заврачено.<sup>4</sup>

При свем том због нечијих грехова зараза ипак дође и кад наиђе помор одмах се народ да на посао да болештину заварчи.

---

<sup>4</sup> Истоветно су се опако бојали од ствари с раскршћа и стари Хиндуци, јер у једном чувеном делу, *Die Religion des Veda*, 495, изрично стоји: На раскршћа се међу ствари да на другог пређе (тј. болест с њих) чаробни утицај.





## II

### Постанак ватре, митови и легенде

Сви почеци људских великих културних тековина губе се у врло далекој, тамној прошлости, да готово ни за једном не можемо ићи поузданим трагом до искона.

Како нам је у већини случајева неизвесна историја домаћег жита, тако исто морамо на по пута стати у испитивању о пореклу домаћег живота, па и најважнијег покретача за сваковрсни људски напредак — *ватре*. Хипотезе и теореме за сва горња питања не изостају и све се више по духовитости разних писаца гомилају, па им због тога а и других узрока и овде ваља за ватру учинити места, разуме се, ослањајући се у првом реду на српски материјал, који је јединствено богат да му слично градиво код других народа ни приближити се не може. Не мислим да је наш народ до те разноврсности доспео због неког нарочитог дара него просто зато, што је и сувише дуго био остао одсечен од сваког прогреса осталих народа, а при том стотинама година у сиротињи и беди да се задовољавао само ако може голи живот да очува. У тој ужасној трагедији нашег народа ваља тражити узрок његове конзервативности за све традиције, од којих се колена за коленима нису ни за длаку одвајала. Чак је заблуда мислити да је и раније наш прост народ био врло религиозан, не, него је он и у вери осећао љубав